

школах і в той же час піднімати фаховий рівень працівників, проводилися однорічні очно-заочні курси, під час яких основна увага концентрувалася на самостійному опрацюванні теоретичного матеріалу, а проблеми практичного спрямування обговорювалися та вирішувалися в навчальних аудиторіях опорних шкіл. Розглянуті форми післядипломної освіти були порівняно малозатратними і на етапі відбудови післявоєнного народного господарства відіграли позитивну роль у справі подальшого розвитку спеціальної школи України.

Список використаних джерел

1. Бондар В. І. Історія олігофренопедагогіки / В. І. Бондар, В. В. Золотоверх. – К. : Знання, 2007. – 476 с.
2. Крисюк С. В. Розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів в Україні (1944–1995 рр.) / С. В. Крисюк. – Л., 1997. – 206 с.
3. Лескевич Н. А. Высшее педагогическое образование в Украинской ССР (1917–1941 гг.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13. 00. 01 „Теорія та історія педагогіки” / Н. А. Лескевич – О., 1963. – 17 с.
4. Майборода В. К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917–1985 рр.) / В. К. Майборода. – К. : Либідь, 1992. – 196 с.
5. Центральний Державний архів вищих органів влади України. – Ф.166, оп. 15.
6. Хронологічне зібрання законів, постанов, указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень Уряду Української РСР. – К.: Держ. вид-во політ. л-ри УРСР, 1963. – Т 2. – 752 с.
7. Ярмаченко М. Д. Історія сурдопедагогіки / М. Д. Ярмаченко. – К. : Вища шк., 1975. – 423 с.

It was considered extra-mural and full-time forms of postgraduate education of defectology staff in Ukraine since the years of war. The author came to the conclusion that these forms of education impacted on solving of staff's problem of social school in a positive way.

Key words: *extra-mural and full-time forms of education, postgraduate education, defectology staff.*

УДК 371:94(477)

Дмитрієв С. М.

ПЛУГАТАР ПРОСВІТНИЦЬКОЇ НИВИ

У статті аналізується просвітня діяльність О.Г. Барвінського, спрямована на встановлення рідномовної освіти серед українського народу.

Ключові слова: *просвіта народу, рідномовна освіта, виховання домашнє.*

В історії формування та розвитку національної освіти і педагогічної думки в Україні чільною є постать Олександра Григоровича Барвінського – педагога, громадсько-просвітницького діяча, першого керівника секретаріату освіти в уряді Західно-Української Народної Республіки, особистість сильна, твердої волі, характеру, безкомпромісна. Він боронив і утверджував окремішність української нації, ставив підвалини під будинок української школи. На думку педагога, школа повинна бути народною, а виховання в ній має бути національним. Провідним засобом виховання Олександр Григорович вважав навчання рідною мовою. Він був переконаний, що при вивченні рідної мови формується мовна свідомість, мовне почуття, естетичне сприймання і смаки, педагог доходить висновку, що вивчення рідної мови є найзагальнішим, найоб'ємнішим засобом формування молодецького

© Дмитрієв С. М., 2011

духу, вона впливає на пам'ять, розум, здібність мислення так добре, як і на фантазію, почуття і волю.

Навчаючись у гімназії, О.Барвінський зачитувався Тарасом Шевченком, його приваблювали сторінки героїчного минулого рідного народу. Читав Олександр Марка Вовчка, П.Куліша, І.Котляревського, Г.Квітку-Основ'яненка. Особливо захоплювався О.Барвінський Тарасом Шевченком, які стали «невичерпною скарбонаю педагогічних ідеалів». Він збирав дорогі перлини «апостола правди і науки», учителя людства. Важливе значення, на думку О.Барвінського, мали твори і життя Шевченка для українського вчителя. Він вважав, що Шевченко може бути взірцем в тому, як він з незвичайною, непохитною силою волі трудився «над своєю освітою і образованием, над внутрішнім удосконаленням і як піднявся до висоти того мистецтва, котре дало йому снагу до написання його цінних творів» [3, с. 195].

О.Барвінський бачив у житті та творчій спадщині Т.Шевченка могутній виховний засіб, здатний сформувати національну свідомість в українського народу, утвердити віру в історичне посланництво народу, підняти його на боротьбу за незалежну соборну Україну.

Олександр Григорович брав активну участь у всіх українських громадських організаціях національного спрямування: «Просвіта», «Руська бесіда», наукове товариство педагогічне, «Громада», «Учительська громада», «Українське педагогічне товариство», «Сільський господар», «Рідна школа». О. Барвінський спричинився до організації дошкільних закладів, шкіл, бурс, курсів для сільських дітей, займався підвищенням освітнього рівня вчителів. Педагог вніс свою лепту у видавничу діяльність, у створення «Рідною школою» цілісної системи освіти і виховання, розвиток приватного шкільництва. Все це сприяло формуванню національної еліти – молодих патріотів-борців за долю України.

Учительська професія в ті часи не користувалася особливою повагою. Закінчивши Львівський університет, О.Барвінський подає прохання про призначення його на посаду заступника учителя гімназії. Він писав: «на сей шлях я вступив за внутрішньою понукою, маючи перед очима взірці ліпших вчителів, у тім переконанню, що на сім полі зможу віддати добрі прислуги своєму народови, трудитися на педагогічно-науковім полі. А при тім виховати в народнім напрямі молоде покоління» [3, с. 64].

В школі педагог викладає руську (українську) мову й літературу, одночасово готується до здачі екзаменів на «гімназійного викладача». В січні 1870 року Олександр Григорович успішно здає екзамени з української, польської, німецької стенографії. Молодий вчитель брав свою працю дуже поважно, був надзвичайно точний і обов'язковий. Увесь час свого учителювання тримався засади, що завданням учителя є «вчити і виховувати молодь». У вересні 1871 року його призначають старшим учителем мужської учительської гімназії у Тернополі. У промові до студентів 24 квітня 1879 року О.Барвінський наголошує: «Освіта і наука мають стати підвалинами добробуту народу...» [3, с. 66].

З вересня 1893 року О. Барвінський – член Краєвої шкільної ради. Він особливу увагу звертає на розвиток мережі українських шкіл, на покращення підготовки учителів. Особливу увагу звертав О. Барвінський на підготовку українських підручників. Вирішальну роль в освіті і вихованні, на його думку, відіграє вчитель. Педагог висував до вчителя такі вимоги: досконале володіння знаннями з навчального предмету і методикою його викладання, постійно підвищувати свою кваліфікацію мати самостійну громадянську позицію, бути патріотом свого народу, любити дітей, прагнути принести користь своєю працею кожній дитині, нації, краю. Він був

переконаний, що народні школи є основою матеріального і морального розвитку нації, які школи таке й буде покоління, яке виховуємо покоління, таким буде народ, така наша будучина. Педагог вважав, що освіта і наука мають стати підвалинами добробуту народу, а тому над просвітою і вихованням мають трудитися всі свідомі українці. У своїх виступах у палаті послів педагог наголошував: «Яке виховання молоді, така й будучина народу. Мусимо отже пильно дбати, щоб молодіж наша вже з родинного огнища виносила свідомість національну, щоб виховання домашнє давало руській молодіж тврду підвалену національну, з якої не схитнули б її ніякі супротивні хвилі і бурі» [3, с. 81].

Основними ознаками національної школи і провідним засобом національного виховання Олександр Григорович вважав навчання дітей рідною мовою. Він підкреслював, що рідне слово, материнська мова має бути тим сонцем, навколо якого обертаються всі справи виховання домашнього і публічного, рідна мова має бути «основою виховання домашнього і публічного» [3, с. 81].

Олександр Григорович у серії статей «Наука матерного язика въ школахъ народнихъ зъ узглядненем методичного трактованя», «Значіне слова в вихованю» широко використовуючи твори Я.А. Коменського, Г. Песталоцці, К.Д. Ушинського обґрунтовано показує виховне значення рідної мови і доходить висновку, що мова є «найзагальнішим, найоб'єктивнішим способом фомування молодецького духу, вона впливає на пам'ять, розум, здібність суду так добра, так і на фантазію, почуття і волю» [3, с. 92]. Педагог був переконаний, що навчання рідної мови є віссю, навколо якої обертаються всі інші предмети, від успіху в рідній мові залежатиме успіх в інших предметах і взагалі їх розумовий розвиток. Мислення і мову педагог вважав головними факторами, загальними засобами всякої освіти. Він підкреслював, що без думки і мови людина є пустою толокою. Дитина повинна пізнати і зрозуміти смисл і дух рідної мови і уміти виражатися ясно і просто, живо і докладно. Рідну мову він вважав «найчистішим знаряддям розуму». О.Барвінський розглядав письмову роботу учня як будівлю, і як будівничий вчитель складає ясний план будівництва. Завдання вчителя роз'яснити, розвинути, розсвітити те, що темне так, щоб учень думав, що сам будував, що це наслідки його роботи. І тоді письмові роботи не будуть «тортурами», але утіхою як для вчителя так і для учнів.

Таким чином, О.Г. Барвінський розглядає мову не лише як навчальний предмет, але й як засіб впливу на формування дитини, розвиток її волі, характеру, почуттів, мислення. Педагог розробляє методіку вивчення мови, дотримуючись принципів доступності, послідовності, наступності.

Педагог був переконаний, що освіту без сумніву слід здобувати на рідній мові, бо освіта розквітне тільки на ґрунті рідної мови, адже материнська мова є і зостанеться природним органом наших найглибших думок, нашого внутрішнього життя, материнська мова тісно зв'язана із самосвідомістю народності.

Важливу роль у навчанні і вихованні О.Барвінський відводив спільній діяльності школи і сім'ї, надаючи при цьому головну роль сімейному вихованню. Варто підкреслити його педагогічну позицію – толерантність у відносинах представників різних національностей та віросповідань. Педагог наголошував: «Горе вихованню, котре учить ненавидіти під поглядом іншої народності чи релігії» [3, с. 86]. Важливу роль у вихованні і навчанні Олександр Григорович відводив сім'ї, роду, спільній діяльності школи і сім'ї. Школа має пізнати з чим прийшла дитина з дому до школи, перейнятися засадами виховання благородних матеріалів. На його думку, хибне виховання домашнє проявляється в «занедбанню і розпещеню». Найвищими

прикметами виховання педагог вважав любов і самопожертву: «любов до дитини і до звання єсть у вихованню тим захистом, що забезпечує виховане від всяких впливів часу; се єсть джерело живої води, котрою виховане и учитель повинен оживлятися до своєї трудної задачі» [3, с. 87].

Такими якостями наділена, насамперед матір дитини. Завдяки вродженій материнській любові вона може вирішити найтрудніші завдання виховання – пізнати індивідуальність дитини і зблизитися з її духом.

О.Барвінський проблемі співпраці сім'ї та школи присвятив спеціальну доповідь на віче у Відні, у якій наголосив, що все людство, школа, сім'я, держава зацікавлені у доброму вихованні молоді, проте перший обов'язок у вихованні лягає на батьків.

Добре знаючи Я.Коменського та Г.Песталоцці, Олександр Барвінський вважав найголовнішою добою виховання дитини період до 14 років, які дитина проводить у батьківській хаті. Цей період найважливіший у вихованні, тому моральний стан сім'ї, атмосфера в родині, чесність і любов, повага і працьовитість, щирість і доброта батьків є головними чинниками формування особистості. Найсвятішим обов'язком батьків педагог вважає виховання дітей в любові та строгості, щоб вони робили лише те, що добре, і в усьому своєму житті залишилися вірними своїм обов'язком як члени родини, як громадяни держави і Божі діти. Він підкреслює, що мистецтво виховання – це складна і нелегка справа, яка може дати позитивний результат лише при повному взаєморозумінні і спільній праці сім'ї і школи. Вчитель має не тільки вчити наукам, а вчити життю, виховувати повагу, послух, вдячність батькам. А батьки, в свою чергу, повинні зміцнювати авторитет до вчителя, повагу до нього і віру, бо повага і віра у моральну досконалість вчителя – могутня основа успішної педагогічної діяльності. Умовою успішної діяльності школи є педагогічна співпраця сім'ї та школи, часті особисті відносини між батьками та учителями. Найбільшим обов'язком учителя та батьків є спонукання дітей до правдолюбства, осуд брехні. Прикладом правдивого життя мають бути батьки та вчителі. Важливим вважав педагог привчання до працьовитості та пильності. Прикладом мають бути батьки, вчителі, все шкільне життя, а також вивчення історії, заняття спортом, читання книжок, часописів. О.Барвінський робить висновок, що успішною є така школа, яка поєднує свою працю з рідним домом дитини.

Особливу увагу звертав О.Г.Барвінський на вихованні дівчат, був прихильником необхідності тримати дівчат «в карбах давньої карності». Він докоряв, що держава для виховання дівчат не зробила майже нічого. Педагог вважав необхідним створювати для дівчат ліцеї, дівочі «воспиталища», дівочі інститути. О.Барвінський брав участь у розробці документів реформи ліцеїв у 1907 році. Він писав: «Справдишне виховання дівчат повинно знов виобразувати матери і жінки, котрі би зуміли при найточнішим сповнюванню обов'язків і опануванню всякої роботи бути тим добрим, погідним духом домашнього і родинного життя, вірними товаришками мужів, розумними вихованцями дітей, світочами родинного вогнища... Але, до того має її приспособити, виховати, виобразувати новим потребам життя відповідна школа, не абстрактна, відірвана від життєвих відносин наука, але примінена до новітнього реального життя. Призванню женського покоління повинні відповідати: устрій школи, предмети науки, їх обсяг і спосіб подавання, так щоби в нічім не забувалося про головну мету, вихованне для життя, що жінчина, чи то на становищі господині дому і матері, чи на яким небудь заводівім становищі була незалежною від чужої помочи і вміла дати собі раду» [3, с. 91]. В серії статей педагог вимагає аби «виховане и образоване могло відбуватися без утрати здоров'я».

Олександр Барвінський велику увагу приділяв розробці підручників галицького шкільництва. Праця над підручниками дозволила педагогу визначити дидактичні принципи їх побудови: доступність, послідовність, наступність, народність, наочність, історизм. До читанок, підручників з української літератури він пропонував включити в програму оповідання з історії, хроніки Нестора, твори І.Котляревського, Гулака-Артемівського, Є.Гребінки, М.Машкевича, М.Костомарова, Є.Метлинського, П.Куліша, Марка Вовчка, М.Старицького, П.Мирного та ін..

Особливу увагу звертає педагог на твори Тараса Шевченка. Читанка О.Барвінського (в трьох частинах) вперше дала можливість в школі вивчати твори Тараса Шевченка. Педагог захоплювався Т.Шевченком, постійно вивчав його твори активно пропагував їх серед галичан, це Олександр Григорович звернувся до М.Лисенка з проханням написати музику до «Заповіту». Завдяки О.Барвінському галицька молодь почала вивчати твори Тараса Шевченка в школі з його читанки, яка видана у Львові у 1870 році.

Творчість Тараса Шевченка стала для Барвінського джерелом для розробки програми національного освідомлення українців.

У письмових працях, прилюдних промовах він постійно опирався на приклад Т.Шевченка, його творами ілюстрував історичну долю народу. О.Барвінський назвав Шевченка «генієм нашої буддучини», який навчив любити рідний край, свій народ, свою рідну мову, наказав просвітитись справжньою нацією, «і чужому навчатись, й свого не цуратись», а потім нести цю науку між народ, з щирою любов'ю обіймаючи «найменшого брата», адже Тарас бажав, щоб усі слов'яни «стали добрими братами і синами сонця правди».

Олександр Григорович був переконаний у здійсненні пророчих слів Тараса Шевченка:

Встане Україна
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить –
І поклоняться на волі
Невольничі діти.

В історію української педагогіки О.Барвінський увійшов як активний діяч в царині освіти, державний діяч, історик, педагог, пройшовши шлях від учителя гімназії до міністра освіти й віросповідань уряду ЗУНР. О.Барвінський – зразок того, яким повинен бути українець: працьовитим, витривалим, незламним, гордим і скромним. І як освітянин, і як політик, він працював не для себе, а для свого народу.

Список використаних джерел

1. Аркуша О. Олександр Барвінський. – Львів, 1997.
2. Барна М.М. Розвиток педагогічної освіти в Галиччині // Рідна школа, № 7-8, 1998.
3. Гречин Б.П. Громадсько-просвітницька та педагогічна діяльність Олександра Барвінського. – Івано-Франківськ, 2001.
4. Дорошенко Д.І. Нариси історії України. – Львів, 1991.
5. Ступарик Б. Перші міністри освіти в роки визвольних змагань // Джерела. – 1999, № 1-2.

The article analyses the educational activity of O.G.Barvinsky which was directed to establishing of native-speaking education of Ukrainian people.

Key words: enlightening of people, native-speaking education, upbringing at home.